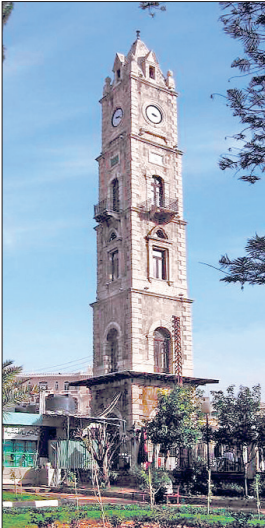

uygun değildir. Evliya Çelebi gemilerin ancak demir atarak limanda yatabileceğini belirtir. Yine ona göre mâmur kalesinin on dokuz kapısı vardır, varoşunda 600 hâne mevcuttur. Şehirde Sultan Kalavun, Sultan İlsâ, Câmîu't-tevbe, Câmî-i Atâ, Câmî-i Tohân / Tahnân, Câmî-i Mahmûdiyye, Vasiyye, Tesiyye, Mahmud Bey, Tuffâhiye, Ar-gun Şah, Taylûne ve İskele camilerinin bulunduğunu yazar; birçok mahalle mescidi yanında yedi medrese, üç dârülhadis, on yedi sıbyan mektebi, yedi tekke, on sekiz hamam, on iki han olduğunu, içinden akan Kâdîsâ üzerinde iki köprü, ayrıca yetmiş çeşme, 2700 dükkân ve bir bedesten bulunduğunu belirtir. Özellikle limanda 150 odalı bir han, yakınında gümrük binası, 200 depo, 200 tüccar evi mevcuttu (*Seyahatnâme*, IX, 407-412). Evliya Çelebi'nin anlattıklarından limanın son derece hareketli olduğu neticesi çıkarılabilir. XVII. yüzyılın sonlarında da şehrin ticarî hareketliliğini koruduğu anlaşılır.

XVII. yüzyılda ipek ticaretiyle öne çıkan Trablusşam XVIII. yüzyıl başlarında İngiltere ile ipek ticareti yapıyordu. Ayrıca bir miktar pamuk ihraç ediliyordu. Şehirdeki gayri müslim sayısı ticarî hareketlilik sebebiyle çok artmıştı (BA, KK, nr. 3820). Yabancı tâcirlerin birçoğu Fransız ve İngiliz'di, bunların birer ticaret merkezi bulunuyordu. XIX. yüzyılda şehrin fizikî yapısında önemli gelişmeler oldu. Nüfusu nisbî bir artış gösterdi. 1893-1894'te 17.027 kişinin yaşadığı şehirde on yedi cami, mescid, otuz sekiz medrese ve kütüphane, on beş tekke, yirmi iki mektep, on iki kilise ve manastır vardı. Limon ve portakal bahçeleri arasında çeşitli ipek dokuma fabrikaları, çiçek suyu taktirhâneleri bulu-

Trablusşam
Saat Kulesi –
Lübnan

nuyordu. Dokuma tezgâhlarında imal edilen kuşak ve çarşaflık kumaşlar çok meşhurdu.

Trablusşam 1918 Ekiminde Fransızlar tarafından işgal edildi. 1920 Ağustosunda Lübnan'a bağlandı. 1941'de İngiliz ve Fransızlar tarafından tekrar işgale uğradı. Bugün Lübnan'ın Beyrut'tan sonra ikinci büyük ticaret ve liman şehridir. Liman olarak fonksiyonu Suriye'nin Osmanlı Devleti'nden kopması üzerine daha da arttı. Zira o zamana kadar Suriye ticaretinin bir kısmını İskenderun Limanı yükleniyordu. Bu etkinlik de İskenderun Limanı'nın aleyhine olarak Trablus'a kaydı (*DîA*, XXII, 581). 1961'de 115.000 olan nüfusu 240.000'e yükselmiştir. Günümüzde Lübnan'ı meydana getiren altı idarî bölümden (muhafaza) biri durumundaki Şimâl valiliğinin merkezi olan şehirde sabun ve pamuklu kumaş sanayii gelişmiştir. Aynı zamanda petrol depolama ve işleme merkezi fonksiyonu vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

TK, TD, nr. 68, 84; BA, TD, nr. 372, 513; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 181-182; Nâsir-ı Hüsvrev, *Sefernâme* (trc. Abdülvehap Tarzi), İstanbul 1950, s. 19 vd.; *Urfulı Mateos Vekayi-nâmesi* (952-1136) ve *Papaz Grigor'un Zeyli* (1136-1162) (nşr. ve trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 215, 228, 237, 239; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân* (nşr. Ali Sevim), Ankara 1968, s. 153; Ebû'l-Ferrec, *Târih*, II, 387, 474, 627; İbn Battûta, *Seyahatnâme*, I, 61; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 401-412; H. Maundrell, *A Journey from Aleppo to Jerusalem in 1697*, Beyrut 1963, s. 34; C.-F. Volney, *Voyage en Egypte et en Syrie* (ed. J. Gaulmier), Paris 1959, s. 231, 233, 281-286; *Salnâme-i Vilâyet-i Beyrut*, sene 1311-1312, s. 404, 407, 409; Barkan, *Kanunlar*, s. 211-216; Enver Çakar, "XVII. Yüzyılın Ortalarında Trablusşam Şehrinin Sosyal ve İktisadi Durumu", *TAD*, XXII/35 (2004), s. 45-69; *Realenzyklopädie*, Stuttgart 1934, VII, 203-207; F. Buhl – [C. E. Bosworth], "Tarâblus al-Shâm", *EP* (İng.), X, 214-215; M. Laverigne, "Tarâblus al-Shâm", a.e., X, 215-216; Metin Tuncel, "İskenderun", *DîA*, XXII, 581.

DİA

Câmîu Taynâl –
Trablusşam

TRABLUSŞAM EYALETİ

Osmanlı döneminde günümüzdeki Lübnan'ın kuzeybatı kesimini içine alan idarî birim.

Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Yavuz Sultan Selim Trablusşam'ı bir sancak haline getirip idaresini İskender Paşa oğlu Mustafa Bey'e verdi ve Şam beylerbeyliğine bağladı. XVI. yüzyılda Şam beylerbeyinin Dürziler ve Bedevîler'in ayaklanmalarını bastıramaması ve asayişini sağlamaması üzerine Trablusşam ve etrafındaki bölge 987'de (1579) müstakil beylerbeylik yapıldı. Ancak bu idarî düzenlemeye rağmen karışıklıklar yer yer sürdü. Diğer eyaletlerde olduğu gibi Trablusşam'da da mahallî güçler sivrilmeye başlayınca Osmanlılar istikrarını temini için bunları kontrol altında tutmaya çalıştılar. Bunlardan Âl Assâf, Arap menşeli bir aile idi ve Trablus bölgelerine hâkimdi. Ailenin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde her zaman problem yaşanıyor, çünkü bunlar çok defa malî yükümlülüklerini vaktinde yerine getirmiyorlardı.

Âl Sife (Seyfoğulları) ailesi Maraş Türkmenleri'nden ve bu aileden Yûsuf b. Sife (Seyfoğlu Yûsuf Paşa) öne çıkmıştı. Yûsuf Paşa bölgede uzun süre valilik yaptı, bir ara bağımsız hareket ettiyse de daha sonra Osmanlılar ile anlaştı ve ölümüne kadar (1625) idaresini sürdürdü. Onun ardından ailenin bölgedeki nüfuzu azalmadı. İki oğlu Ali ve Assâf, kabileleri hükümleri altına aldılar, Osmanlı Devleti'ne karşı isyana kalkıştılar ve kendilerinden istenen vergileri ödemeyi reddettiler. Trablusşam valiliğine getirilen Şâhin Paşa, Seyfoğulları'nın cezalandırılmasıyla görevlendirildi. Şâhin Paşa, Trablus'a ulaştığımda önce gönülleri arak itaat etmelerini sağlamak istediysen de Seyfoğulları bunu kabul etmedi. Bunun üzerine Şâhin Paşa, Assâf'ı kat-

TRABLUŞSAM EYALETİ

letti, Trablus içinde ve dışındaki Seyfoğulları'nı destekleyenleri tasfiye etmeyi başardı (1048/1638).

Trablus'ta bunlardan başka Âl Serhân (Serhanoğulları) ailesi de nüfuz kazanmıştı. Trablusşam yakınlarındaki yüksek dağlık bölgelerde yaşayan aşiretlerden oluşan bu grup Şii temayüllü idi ve Sayda ile Beyrut'ta hüküm süren Ma'noğulları ile iyi ilişkileri vardı. XVII. yüzyılın sonlarında Serhanoğulları'nın gücü çok arttı. Serhanoğulları Hüseyin bölgenin büyük bir kısmına hâkim olmaya başladı, devlet gelirlerini ele geçirdi. Osmanlı Devleti bu bölgeleri onlara iltizam yoluyla vermişti. Fakat Serhanoğulları topladıkları vergileri devlet hazinesine göndermediler; Trablus'taki diğer bölge hâkimleri üzerinde de otorite kurdular. Hâkimiyet alanlarını Cübeyl, Betrûn, Kora, Zâviye, Akâr, Hisnülekrâd, Hermel ve Zanniye'ye yaydılar. Trablusşam'a vali tayin edilen Sürmeli Ali Paşa (1103/1692) Serhanoğulları'na karşı harekete geçerek onları bertaraf etti ve Trablus eyaletine bağlı bütün bölgelerde yeniden kontrolü sağladı.

Tarih boyunca Osmanlı Devleti'nin Trablusşam eyaletinin tamamında valiler aracılığıyla sağladığı emniyet bu yoldan geçen hac kafilelerinin güvenliği için büyük önem arz ediyordu. Dolayısıyla Trablusşam valileri zaman zaman hac emirliği görevini de üstlendiler. Eyalet XIX. yüzyılın ilk yarısında Mehmed Ali Paşa'nın nüfuzu altına girdi. 16 Haziran 1832'de Şam, İbrâhim Paşa tarafından işgal edilince Trablusşam Valisi Halebî Mehmed Paşa'ya Mehmed Ali Paşa'nın ordusuna karşı savaşma tâlimatı verildi. Ancak Humus yakınlarında yapılan savaşta (8 Temmuz 1832) Mehmed Paşa büyük yenilgiye uğradı. Daha sonra burada yeniden Osmanlı kontrolü sağlandı. 1918'de Fransız işgaliyle bu bölgeler Osmanlılar'ın elinden çıktı.

Osmanlı idaresi altına girdikten sonra Trablusşam sancağı 1537'de yirmi sekiz nahiyeden (Kora, Enfe, Cübeyl, Betrûn, Fütûh Benî Rihâl, Müneytırâ, Zanniye, Arkâ, Menâsîf, Sâfitâ, Bişrî, Akâr, Zâviye, Hisnülekrâd, Miâd, Tartûs [Antartus], Havâbî, Kadmûs, Uleyka, Müneyka, Kehf, Kuley'a, Merkab, Blatnis, Sahyûn, Berziye, Lazkiye, Vâdikandîl) oluşmaktaydı. 1579'da eyalet oluşturulduğunda buraya dört livâ bağlanmıştı (Trablusşam, Cibille / Cebele, Humus, Hama); ardından bunlara Halep eyaletinden ayrılan Silmiye / Selemiye livâsı eklendiyse de XVII. yüzyılın ikinci yarısında tekrar Halep'e nakledildi. Trablusşam XVIII. yüzyıla kadar idarî durumunu korudu.

XVIII. yüzyılda Cebele livâsı Halep eyaletine bağlandı. Selemiye livâsı da mahallî olarak Deyrürâhbe ile birleştirildi. 1840'ta Sayda ve Beyrut'un ilâvesiyle oluşturulan Akkâ eyaletine dahil edilen Trablusşam 1864 Vilâyet Nizamnâmesi'ne göre Suriye vilâyetine tâbi bir sancaktı. 1869'da mu tasarrıf oldu. XIX. yüzyılın sonlarında burası Beyrut'a bağlı bir sancak konumuna getirildi. Trablusşam sancağı XVI. yüzyılda iki kasaba, 437 köy, 785 mezraadan meydana geliyordu. Ayrıca burada on üç göçebe grubu kaydedilmişti. Bunlar arasında Türkmen oymakları da vardı (Bayındır, Salur / Selluriye, Avşar). Salur ve Çoğun oymakları Trablusşam dağlarında yaylamakta, kışın Tedmür'e inmekteydi. Bu Türkmen kabilelerinin ekserisi Hisnülekrâd nahiyesinde toplanmıştı; Çoğunlular ise Lazkiye nahiyesindeydi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, KK, nr. 266, s. 66-67; nr. 523, s. 44; nr. 3820; BA, Bâb-ı Âsafî Ruus Kalemî, *Defter*, nr. 1551, s. 24-26; nr. 1572, s. 14, 15; BA, TD, nr. 372, s. 608, 626-633; BA, MD, nr. 3, s. 213, hk. 593-594; nr. 38, s. 146, hk. 293; nr. 44, s. 152, hk. 302; *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri* (haz. Halil Sahillioğlu), İstanbul 2004, s. 167 (nr. 127); s. 233 (nr. 191); s. 238 (nr. 199); Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 235; Nâimâ, *Târih*, II, 5; III, 334-336; Râşid, *Târih*, II, 194-195, 523; *Anonim Osmanlı Tarihi: 1099-1116/1688-1704* (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara 2000, s. 105-107; Fazila Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İdarî Taksimat ve Nüfus", *TTK Belleten*, XV/60 (1951), s. 624.

 FAZIL BAYAT

TRABZON

Karadeniz bölgesinin
Doğu Karadeniz bölümünde şehir
ve bu şehrin merkez olduğu il.

Doğu Karadeniz'in önemli bir liman şehri olup Değirmendere vadisinin Karadeniz'e ulaştığı yerin batısında Boztepe'nin eteklerinde kurulmuştur. Denizden itibaren basamaklı şekilde yükselen yerleşme Zağanosdere ve Kuzgundere vadileriyle kesilerek üç parçaya bölünmüştür. Trabzon'un ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu hususunda kesin bilgi yoktur. Milâttan önce 756'da bir Milet kolonisi olarak ortaya çıktığı ifade edilmekle birlikte doğrudan şehir ve şehrin adından söz eden ilk kaynak milâttan önce 400 yılına ait Anabasis'tir. Burada verilen bilgilere göre şehir Sinop'a bağlıydı ve ona belli bir vergi ödüyordu. Bu bakımdan şehri Sinoplular'ın kurduğu ve buraya Trapezus, Trapeza dedikleri zikredilir. Kelime Batı dillerinde Trapezunte, Trebizonde, Trebizond; İslâm kay-

naklarında Atrabazunde, Tarabazunde biçiminde geçer. "Masa" anlamına gelen Trapezus adı muhtemelen şehrin ilk kurulduğu dik yamaçlar üzerindeki Aşağıhisar kesiminin coğrafi özellikleriyle ilgilidir.

Bir liman şehri olarak İlkçağ'lardan itibaren hayli hareketli bir siyasî çekişmeye sahne olan Trabzon bir süre Persler'in nüfuz sahası içinde kaldı. Bir ara bağımsızlığını elde ettiyse de milâttan önce 331'de Büyük İskender'in idaresi altına girdi. Onun ölümünden sonra kumandanlarından Eumenes'in payına düştü. Milâttan önce III. yüzyılın başında I. Mithridates'in kurduğu Pontus Krallığı kısa zaman içinde bu bölgeye doğru nüfuzunu yaydı. VI. Mithridates Eupatos, Trabzon'un da içinde bulunduğu sahil kesimini kontrolü altına aldı. Bu sırada Pontus Devleti'nin maden, kereste ve gemi ihtiyacını karşılayan önemli bir liman şehri haline dönüştü. Milâttan önce 64-63'te Romalı Pompeius burayı ele geçirdiyse de VI. Mithridates'in oğlu II. Farnakes Trabzon'a yeniden hâkim oldu. Ardından Roma idaresi tekrar kuruldu. Marcus Antonius, milâttan önce 39'da Roma ile Partlar arasındaki sınır hatında tampon durumunda vasal krallıklar teşkil edince Pontus bölgesini II. Farnakes'in oğlu Dareios'a verdi. Milâttan önce 26'da Polemon vasal kral sıfatıyla tanındı. Ardından burası serbest şehir statüsünü elde etti, ayrıca askerî bir ikmal üssü olarak da önemi arttı. İmparator Nero zamanında 63 yılında bölgede yeniden Roma idaresi kuruldu. I. yüzyılın ortalarından itibaren iç kesimlerle ulaşımın iyileştirilmesiyle şehir İran, Doğu Anadolu ve Mezopotamya'ya bağlandı, ticarî hareketlilik çok arttı; bir Roma eyaleti haline geldi, İmparator Hadrianus burayı iki defa ziyaret etti ve çeşitli imar faaliyetlerinde bulundu; kendi adına izâfe edilen bir liman yaptırdı (130-131). Ayrıca hipodrom, anfiteatr ve su kemerleri inşa edildi. Şehrin Ortahisar kısmının bu dönemde şekillendiği belirtilir. Böylece Trabzon'un bir şehir ve liman halinde fiziksel özellikleri tam anlamıyla belirlenmiş oldu; askerî ikmal üssü niteliği taşıması da önemini arttırıyordu. 257'de şehir Got saldırısına uğradı, yağma ve tahribata mâruz kaldı, eski parlak görünümünü yitirdi. Fakat İmparator Diokleianos (284-305) burayı yeniden mâmur hale getirdi. Ardından Doğu Roma'nın kurucusu İmparator I. Konstantinos döneminde piskoposluk merkezi yapıldı ve yöredeki yerli halkın hıristiyanlaşma süreci de başladı. Doğu Roma İmparatorluğu zamanında Trabzon'un liman şehri ve askerî